

*Солдатова Л. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ПОНЯТТЯ «МОВА» (КІНЕЦЬ XVIII – ПЕРША ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті розглядаються проблеми лінгвістичної термінології. На основі тлумачної формули змісту поняття (ТФЗП) аналізується розуміння поняття «мова» наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

Ключові слова: мова, тлумачна формула змісту поняття (ТФЗП), поняття.

Постановка проблеми. Дане дослідження присвячене виявленню змісту поняття «мова» та вивченню розвитку його сутності в історичному аспекті.

Поняття «мова» багатоаспектне, тому необхідно проаналізувати шлях його розвитку та розглянути позиції різних дослідників. Аналіз не має критичного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виділення основних елементів лінгвістичних понять для визначення їхньої сутності в теоретичному і практичному аспектах дослідники приділяють недостатньо уваги. Особливо це простежується під час аналізу розвитку поглядів в історичному аспекті.

Метою статті є аналіз, систематизація й узагальнення відомостей про істотні зміни в розумінні поняття «мова» у зазначений історичний період, знаходження елементів подальшого розвитку для забезпечення лінгвістичної повноти.

Об'єктом дослідження є історизм розвитку поняття «мова» у процесах життєдіяльності людини і соціуму.

Предметом дослідження є виявлення й аналіз основних смислорозрізнавальних розумінь поняття «мова» у межах 3 періоду мовознавства – кінець XVIII – перша половина XIX ст. [1, с. 20–25].

Аналіз поняття «мова» проводиться за структурою тлумачної формули змісту поняття (далі – ТФЗП) [2, с. 32–40].

Виклад основного матеріалу. На кінець XVIII ст. виникла необхідність у черговому принциповому повороті в поглядах на мову, її природу і сутність, які відповідали б новітнім досягненням різних наук, що вивчають становлення і розвиток досліджуваних об'єктів, роблячи акцент на їхню структурно-системну організацію та функціонування у визначеному середовищі. Особливо цікавлять розуміння поняття «мова» у лінгвістів, діяльність яких почалася в 2 період мовознавства (XVII – XVIII ст.) і продовжилася в 3 періоді (Фрідріх Вільгельм фон Гумбольдт, Йоганн фон Гердер, Петер Симон (Петро-Симон) Паллас та ін.).

Основною характеристикою періоду є розвиток, утвердження порівняльно-історичного мовознавства, поява логічного і психологічного мовознавства, затвердження погляду на мовознавство як самостійну науку зі своїм об'єктом пізнання і власними методами дослідження.

За результатами аналізу була побудована ТФЗП:

1. Опис поняття, категорії. Сутність всезагальної області буття, частиною і/або одиницею якої є досліджуване поняття.

1.1. Сутність буття, відображеного в понятті на досягнутому рівні знань:

1.1.1. Буття свідомості: «Мова – це буття свідомості, форма його існування» (Георг Вільгельм Фрідріх Гегель) [3].

1.1.2. Витвір природи – природний організм. Йоганн фон Гердер писав: «<...> Людина <...> самою природою створена для мови» [4, с. 144]; «Людина стає розумною завдяки мові <...>. Генезис живих істот і мова – найбільші чудеса всього земного творіння» (1784 р.) [5, с. 234].

1.1.3. Людське створіння. Г.В.Ф. Гегель вважав, що мова – породження розуму, продукт логічного розвитку абсолютної ідеї [6].

Ф.В. фон Гумбольдт у період 1830–1835 рр. стверджував, що мова «<...> лише продукт мовної свідомості нації» [7, с. 22]. «Народ створює свою мову як знаряддя людської діяльності» [7, с. 35] і це зумовлено «внутрішньою потребою людства» [7, с. 25]. «Мови залишаються, але створіннями індивідів, оскільки можуть бути породжені кожною окремою людиною, причому тільки тоді, коли кожен покладається на розуміння всіх, а всі виправдовують його очікування» [7, с. 35].

1.1.4. Посередник:

– який об'єднує найрізноманітніші особистості: «Мова передбачає звернення до відмінного від нас і розуміючого нас по суті, допомагає йому поєднатися з іншими і закликає до розуміння за допомогою мови, мова <...> вимагає бути спрямованою на зовнішню істоту, яка її розуміє» [7, с. 33];

– між світом і людиною (суб'єктивний образ об'єктивного світу), «що лежить між світом зовнішніх явищ і внутрішнім світом людини» [8, с. 303–304].

Таке розуміння показано в роботах Ф.В. фон Гумбольдта: «Про мислення і мовлення» (1795 р.); «Про вплив різного характеру мов на літературу та духовний розвиток» (1821 р.); «Про відмінність будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людства» (1830–1835 рр.).

1.1.5. Надбання людства:

1. Надбання окремого індивіда – «мова» як мова індивіда, індивідуальна мова. Ця концепція Г. Пауля зумовила зміну вектора дослідження мови від інтерпсихічного (соціального) до інтрапсихічного (індивідуального): «Ми повинні визнати, що у світі стільки ж окремих мов, скільки індивідів» [9, с. 17].

Ф.В. фон Гумбольдт додає: «<...> Кожна особистість несе в собі всю людську природу, тільки обрала якийсь особистий шлях розвитку» [7, с. 33], «мови можна порівняти з людськими обличчями: порівнюючи їх між собою, швидко відчуваєш, що індивідуальність неперечно є» [7, с. 38].

1.1.6. Духовний і культурний коди нації:

– «національний характер». Й. фон Гердер кваліфікує мову як найважливіший компонент національного духу і вираз духовного життя народу: «Завдяки мові люди об'єдналися

в союзи <...>. Мова стверджувала закони, пов'язувала роди; завдяки мові стала можливою історія людства з переданими у спадок уявленнями про серце і душу <...>» (1784 р.) [5, с. 236]. Він наголошував на можливості проникнути в історію людського розуму і душі через вивчення відмінностей у мовах: «У кожній мові відбився розум і характер народу» [5, с. 237];

– на думку Ф.В. фон Гумбольдта, «мова пов'язана з формуванням духовної сили нації» [7, с. 22]. «Мова – це також розквіт всього організму нації», людина «може опанувати мову, тільки перейнявши її від інших, і тасмниці її виникнення пов'язана з таємницею розщепленої і знову <...> возз'єднаної індивідуальності», «народ засвоює мову, яка передається йому у спадок» [7, с. 39] і «<...> являє собою саму націю, і власне націю» [10, с. 94];

– «Мова тісно переплетена з духовним розвитком людства і покриває його на кожному ступені його локального прогресу чи регресу, відображаючи в собі кожну стадію культури» [7, с. 23], і «залишається постійним стимулятором духовної сили» [7, с. 35];

– «Мова народу є його дух, і дух народу є його мова, і важко уявити собі що-небудь більш тотожне» [7, с. 36];

– індивідуальність кожної мови: Ф.В. фон Гумбольдт зазначав взаємозалежність мови і мислення в національних культурах: «Мова <...> завжди є духовним втіленням індивідуального життя нації» [7, с. 38].

Національна мова концентрує в собі самотню історію народу, отже, зумовлює формування світоглядних основ і особливої національної картини світу. Він першим заявив, що характер і структура мови відображають внутрішнє життя, культуру і знання її носіїв, а самі мови повинні відрізнятися одна від одної так само, як і ті, хто ними послуговується. Це відкриття закріпилося надалі (1820 р.) у терміні «мовне світобачення». Повага до мови – закон «будь-якого людського співтовариства»: «поважати свої і чужі системи моралі і культури, ніколи не завдавати їм шкоди» [11, с. 93].

1.1.7. Феномен:

– людської культури: Й. фон Гердер акцентував істотну роль мови у становленні наук і мистецтв, у згуртуванні людей, в усвідомленні дійсності і людини взагалі. Я. Грімм вказував на те, що мова є загальним надбанням і спадщиною всіх людей, на яку всі вони мають рівні права [12, с. 64]. Він виступив проти панівних у XVIII ст. концепцій мови: «природної» (виокремлення мови з емоційних вигуків і звуконаслідування, якими нібито обмінювалися перші людські істоти) і «надприродної» (бачення в мові ідеального цілого, яке опинилося в голові в мовців). Згідно із Й. фон Гердером, ці протилежні погляди збігаються в підході до мови як до об'єктивно даного феномена, загальні властивості якого зумовлені раз і назавжди [13, с. 37–38];

– психічний (як природна психічна спроможність людини).

Мова закладена в людині у вигляді здатності до такого роду діяльності. Організм мови – не тільки соціальна категорія, а й психологічна: «Мова – не просто зовнішній засіб спілкування людей, підтримки громадських зв'язків, але закладена у самій природі людини і необхідна для розвитку її духовних сил і формування світогляду, а цього людина тільки тоді зможе досягти, коли своє мислення поставить у зв'язок із громадським мисленням» [7, с. 25].

1.1.8. Витвір розуму:

– «Мова як витвір розуму висловлює лише загальне» [14];

– «Мови є першим і необхідним ступенем, відштовхуючись від якого, народи виявляються здатними слідувати вищим прагненням» [7, с. 35].

1.1.9. Мистецтво: «<...> найскладніше її (людини) мистецтво – мова» [5, с. 241].

1.1.10. Невичерпна скарбниця: «<...> Будь-який період свого розвитку мова, подібно самій природі, представляється людині <...> невичерпною скарбницею, в якій дух завжди може відкрити щось ще невідоме, а почуття – завжди по-новому сприйняти щось ще не відчуте» [7, с. 45].

1.1.11. Засіб та інструмент діяльності людини:

– засіб створення думки. Г.В.Ф. Гегель вважав, що мова покликає лише висловлювати думку [6], а Й. фон Гердер заперечував взаємозв'язок мови і мислення: «<...> адже ніхто ж не повірить, що є істотний взаємозв'язок між мовою і думками, не кажучи вже про самі речі, – не повірить у це ніхто, хто знає хоча б дві мови» [5, с. 237];

– засіб розуміння сутності речей. Г.В.Ф. Гегель: «Мова – це засіб розуміння» [14];

– передумова мислення. На думку Ф.В. фон Гумбольдта, «<...> мова є обов'язковою передумовою мислення і в умовах цілковитої ізоляції людини»; «різні мови є для націй органами їхнього оригінального мислення і сприйняття» [7, с. 324–326];

– засіб засвоєння і передачі інформації. Г.В.Ф. Гегель мову розглядав як продукт думки: «Форми думки виявляються і відкладаються насамперед у людській мові» [14]. Ф.В. фон Гумбольдт 1804 р. повідомляє Ф. Вольфу: «Мені вдалося відкрити – і цією думкою я все більше переймаюся, – що за допомогою мови можна оглянути найвищі і глибокі сфери і все розмаїття світу» [7, с. 6].

1.1.12. Засіб і знаряддя соціальної комунікації:

– для індивіда: Ф.В. фон Гумбольдт вважав, що кожна мова несе в собі особливості менталітету нації: «Окрема людина завжди пов'язана зі своїм народом, расою, до якої вона належить, з усім людським родом. Мова – робота націй» [7, с. 46], необхідна для розвитку «духовних сил і формування світогляду» [7, с. 34];

– для соціуму: Ф.В. фон Гумбольдт підкреслює громадський характер мови («єднає людські індивідуальності» [7, с. 36]) і надособистісний («незначна сила одинака перед могутньою владою мови» [7, с. 46]), це «штовхає до взаємодії із собі подібним і потребує заради можливих колективних починань взаєморозуміння за допомогою мови» [7, с. 33], так «мова піднімається над їхньою відокремленістю» [7, с. 36];

– людей із різними материнськими мовами: «<...> Вивчення іноземної мови має полягати в тому, щоб знайти новий погляд у світогляді, <...> оскільки кожна мова містить всю концептуальну тканину і спосіб представлення частини людства» [12, с. 349].

Це означає початок нового, енергетичного етапу в еволюції поглядів Ф.В. фон Гумбольдта на мову, який завершився фундаментальною працею «Про відмінність будови людських мов і її вплив на духовний розвиток людства» (1835 р.), у самій назві якої відображена вся суть його вчення.

У досліджуваний період виконано декілька перекладів: Т. Осиповський переклав російською «Небесну механіку» П.-С. Лапласа і «Логіку» Е.Б. де Кондільяка; М. Максимович – українською мовою «Слово о полку Ігоревім». Він зазначав: «Щоб науки зріднилися з розумом народу, треба розробляти

їх рідною мовою <...>» [15]. Йоганн Крістоф Аделунг (1732–1806 рр.) видав «Отче наш» 500 мовами і діалектами.

1.1.13. Засіб і знаряддя для освіти і виховання. Й. фон Гердер у главі «Особливий засіб для виховання людей – мова» своєї роботи «Ідеї до філософії історії людства» пише про мову як засіб виховання, підкреслюючи, що «<...> засіб нашої освіти і виховання – мова – досить недосконала» [5, с. 236].

1.1.14. Система. Ф.В. фон Гумбольдт першим заговорив про мовну систему, вважаючи, що в мові немає нічого одиничного, окремого, а кожен факт є елементом системи, тобто мова – це:

– система, що потребує окремого вивчення й опису, що було відображено Ф.В. фон Гумбольдтом 1801 р. у фрагментах монографії про басків. 1784 р. створено Азіатське співтовариство для дослідження мов і культур народів Індії, лінгвістичні кафедри в університетах: 1825 р. відкрито кафедру польської мови і літератури у Львівському університеті [16], а 1849 р. відкрито кафедру української мови та літератури [17];

– система різних рівнів: фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного.

У лінгвістиці виділилися 3 розділи: загальне мовознавство (філософія мови) – загальна граматики і філософія мови; порівняльно-історичне мовознавство – вивчення мов в їх порівнянні та конкретне мовознавство, що вивчає структуру і розвиток окремих мов; порівняльна морфологія:

1. Франц Бопп на основі матеріалу історії розвитку споріднених мов першим спробував узагальнити спільні та подібні риси в граматиці мов за їх відмінності і побудував загальну теорію граматичної системи («Порівняльна граматики санскриту, Зенда, вірменського, грецького, латинського, литовського, старослов'янської, готської і німецької мов») («зенд» – найдавніша іранська мова, авестійська мова). З роботами Ф. Боппа пов'язують витoki порівняльно-історичного мовознавства. У роботі «Система відмінювання в санскриті порівняно із грецькою, латинською, перською і німецькою мовами» (1816 р.) він, зіставивши флексії дієслів у п'яти індоєвропейських мовах, помітив їхню схожість і дійшов висновку, що аналізовані мови є спорідненими, вперше вжив словосполучення «порівняльна граматики», яке пізніше буде вживатися як термін із певним значенням у роботах всіх лінгвістів. У книзі «Про мову і мудрість індійців» він висловив припущення, що із санскриту розвинулися індоєвропейські мови не тільки у сфері лексики, але і у сфері граматики.

2. Р. Раск у роботі «Походження ісландської мови» стверджував необхідність описувати мови і першим спробував розмежувати лексичні одиниці на слова, які запозичуються, і слова, які стійкі і не схильні до запозичення. Він зробив висновок, що тісні родинні стосунки мають ті мови, в яких виявляється спільність числівників, займенників, слів – назв спорідненості.

3. Г.В.Ф. Гегель виділив формальну сторону мови, яка фіксується в граматиці та її правилах.

4. Лоренсо Ервас-і-Пандуро публікує в 1800–1804 рр. каталог, який містить відомості з лексики та граматики 307 мов.

5. А.В. Шлегель виділив додатково мови «без граматичної структури».

6. Ф. Фон Бернгарді у «Вченні про мову» і «Початкових основах мовознавства» визначив склад науки про мову, куди включаються фонетика, етимологія, словотвір, вчення про словосполучення, синтаксис, який став у XIX ст. традиційним.

7. Ф.В. фон Гумбольдт вважав, що коли «мови розчленовуються на граматику і словник, то ми маємо тут справу з їхніми

фізіологічними функціями, з тим, як працюють їхні складові частини загалом і окремо, і як через них складається органічне життя мови [7, с. 94];

– лінгвістична система:

1) система, яка потребує створення словників (лексикографія), енциклопедій тощо: в Італії видано енциклопедію «Ідея всесвіту» (у 21 т.). У 17-му томі «Каталог мов відомих народів, їх обчислення, поділ і класифікація за відмінностями їхніх говірок і діалектів» (1794 р.) містяться відомості про мови, дається опис 300 мов. 1800–1804 рр. перевиданий вже в 6 томах. Автором енциклопедії є іспанський чернець Лоренцо Ервас-і-Пандуро;

2) чотиритомний словник П.С. Палласа, виданий в 1786–1787 рр., містить еквіваленти російських слів на 200 мовах і діалектах Європи й Азії; словник видання 1791 р. вже містить слова на 272 мовах;

– культурна система людини, національна мовна ментальність (певний уклад інтелектуального і чуттєвого сприйняття). Різні мови – це не різні акусто-графічні позначення тієї самої речі, а «різні бачення її» [11, с. 94];

– система, яка потребує дослідження і має національні особливості. У Німеччині виходить чотиритомний словник Й. К. Аделунга «Мітрідат, або загальне мовознавство», який включав матеріал 276 мов. Були надруковані «Історія німецької мови» і «Німецький словник» Я. Гріма.

1.1.15. Діяльність.

У 30-ті роки XIX ст. Ф.В. фон Гумбольдт звернув увагу на те, що «мова – не продукт діяльності (ergon), а діяльність (energeia) <...> мову можна розуміти тільки як усю сукупність актив мовленнєвої діяльності» [7, с. 10], і дав визначення мови: «За своєю дійсною сутністю мова є чимось постійним і водночас у кожен даний момент плинним» [7, с. 37].

1.1.16. Породжуючий себе організм. Ф.В. фон Гумбольдт зауважив: «У мові варто бачити <...> вічно породжуючий себе організм, в якому закони породження визначені, але обсяг і певною мірою також спосіб породження залишаються абсолютно довільними» [7, с. 42].

1.1.17. Орган. Для Ф.В. фон Гумбольдта «мова є органом, який утворює думку» [7, с. 40] і «внутрішнє буття» [7, с. 22].

1.1.18. Процес. «Мову треба розглядати не як мертвий продукт (Erzeugten), але як процес творіння (Erzeugung)» [7, с. 36].

2. Основи і принципи буття поняття:

– еволюціонізм. Кардинальний переворот у розумінні природи і сутності мови зумовлений (сформованим наприкінці XVIII ст.) принципом еволюціонізму (історизму) під впливом відкриттів натуралістів Карла Ліннея і Жана Батиста Ламарка, відповідно до якого найбільш істотними властивостями мови були оголошені її здатність до історичного розвитку та її мінливість у часі і просторі.

Джеймс Бернетт провів дослідження в області порівняльної лінгвістики й історичної лінгвістики, проаналізував численні мови і вивів логічні елементи еволюції людської мови;

– розвиток. Ф. Фон Бернгарді протиставляв етапи досягнення мовою розквіту і подальшого регресу «<...> виникнення з однієї форми багатьох нових (процес, зрозуміло, безперервно повторюваний) <...> зміни в мовах, можливо, відбулися швидше, ніж у царствах тваринному і рослинному <...> вони відбулися за допомогою поступового розвитку з більш простих форм» [18, с. 35].

Ф.В. фон Гумбольдт підкреслив здатність мови до розвитку: «Мови або хоча б їхні елементи (важлива різниця) передаються від однієї епохи до іншої» [7, с.33], те, що привноситься ззовні наступними епохами, «мова пристосовує до себе і модифікує за власними законами» [7, с. 29] і «розвивається тільки в суспільстві» [7, с. 41].

3. Зв'язки та відношення (поза поняттям). Завдяки інтерпретації мови як діяльності Ф.В. фон Гумбольдт вважав, що мова складається з матерії і форми: «Формі протистоїть, звичайно, матерія (Stoff); але щоб відшукати матерію, відповідну мовній формі, необхідно вийти за межі мови» [7, с. 39].

Саме форма становить суть мови: «Постійне й однакове в цій діяльності духу, який піднімає членороздільний звук до вираження думки, взяте в усій сукупності своїх зв'язків і систематичності, і становить форму мови». Форма – «суто індивідуальний порив, за допомогою якого той чи інший народ втілює в мові свої думки і почуття». «Форма кожної мови перебуває в нерозривному зв'язку з духовними задатками народу» [7, с. 40].

Ф.В. фон Гумбольдт бачив мову і мовлення в тісному зв'язку одне з одним, в їх взаємному переході, а не тільки в протиставленні одне одному, а різницю між мовою і мовленням вважав відносною: «Якщо мову представити у вигляді особливого й об'єктивізованого самого по собі світу, який людина створює із вражень, одержуваних від зовнішньої дійсності, то слова утворюють у цьому світі окремі предмети, що відрізняються індивідуальним характером також і щодо форми. Мовлення тече безперервним потоком, і мовець, перш ніж задуматися над мовою, має справу тільки із сукупністю думок, які підлягають вираженню» [12, с. 85–105].

Взаємодія. «Хоча ми і розмежуємо інтелектуальну діяльність і мову, насправді такого поділу не існує. Ми <...> уявляємо собі мову чимось вищим, ніж людський продукт, подібний іншим продуктам духовної діяльності» [7, с. 36]:

– «мови нерозривно зрослися із внутрішньою природою людини» [7, с. 34];

– людина і людина: «мова – це перешкода, що заважає безпосередньому спілкуванню, в якій <...> зближуються найрізноманітніші індивідуальності» [7, с. 27];

– мова – «певний уклад інтелектуального і чуттєвого сприйняття» [7, с. 33];

– «головний вплив мови на людину зумовлюється її думкою і в мисленні утворюючою силою; ця діяльність іманентна і конструктивна для мови» [7, с. 29].

4. Закони й закономірності в понятті.

4.1. Закони нормування мови.

– Недосконалий засіб кодування і передачі інформації, який потребує опису, унормування та програми нормалізації для забезпечення автентичності. З'являється низка робіт, покликаних впорядкувати письмові (орфографічні) й усні (орфоепічні) норми. Йозеф Добровський здійснив гігантську роботу з нормалізації і регламентації чеської літературної мови, а Й.Г. Гердер пише про необхідність удосконалення мови разом з удосконаленням суспільства [18];

– Ф.В. фон Гумбольдт говорить про «ідею досконалої мови»: «<...> Мовотворча сила в людстві буде діяти поки не створить таких форм, які найповніше і абсолютно зможуть відповісти поставленим вимогам <...>» [7, с. 25], а простежити й описати це «є завданням дослідника мови» [7, с. 25];

– Ф.В. фон Гумбольдт так пише про своє бачення унормованої мови: «<...> Передусім чіткість і досконалість фо-

нетичної артикуляції; <...> майстерність у створенні складів і чистота їх розчленування на елементи, а також вмiла будова найпростіших слів; далі, оформлення слів як звукової єдності для досягнення таким шляхом справжньої словесної єдності <...>; здатність мови провести розмежування між своїми самостійними одиницями і тим, що як форма має лише відповідати самостійним одиницям <...>» [7, с. 25].

5. Протилежності всередині поняття, які характеризують процес розвитку.

Вчені вказаного періоду розуміли поняття «мова» по-різному. Навіть у роботах одного мовознавця можна знайти різні погляди на «мову», які розвиваються і змінюються. Особливо це помітно в мовознавців, творчість яких почалася під час попереднього етапу, що можна простежити за результатами аналізу їхніх робіт, написаних у різні періоди [10, с. 134–137].

Відповідь на запитання, що таке поняття «мова», підтверджує ще раз справедливості думки Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля: «Чим багатший предмет, який визначається <...>, тим більше різними можуть бути <...> визначення» [1, с. 334]. Виходячи із вчення І. Канта про антиномії розуму, Ф.В. фон Гумбольдт робить висновок, що спроба розуму дати відповідь на запитання про те, що таке мова, приводить до суперечливих визначень. У цих властивих мові якостях розкривається, на переконання Ф.В. фон Гумбольдта, онтологія мови, її глибинна сутність.

Висновки. Поняття «мова» в узагальненій формі розумілося як буття свідомості, витвір природи і розуму, людське створіння і надбання, невичерпна скарбниця, феномен і мистецтво, які мають національний характер і індивідуальність, і потребують поваги, посередник (світ – людина та людина – людина) і засіб та інструмент діяльності (для створення думки, розуміння сутності речей, передумова мислення) для соціальної комунікації (індивіда, соціуму, людей із різними материнськими мовами) й освіти і виховання, для автентичної передачі інформації; багаторівнева система, яка потребує наукового вивчення та систематизації, і культурна; засіб недосконалий, який потребує програми нормалізації. Основою і принципом існування поняття «мова» є еволюціонізм і розвиток.

Перспективою досліджень ми вважаємо аналіз і систематизацію змісту поняття «мова» у подальші періоди, які характеризують мову з різних боків і висвітлюють її природу в усьому складному переплетенні її властивостей, за структурою ТФЗС.

Література:

1. Кодухов В. Общее языкознание. М., 1979. 197 с.
2. Солдатова Л. Поняття «дискурс»: проблеми визначення. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. Випуск 46. Ч. 4. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. С. 32–40. 429 с.
3. URL: <https://fi.wikireading.ru/82129>.
4. URL: <http://padabum.net/d.php?id=76706>.
5. Гердер И. Идеи и философия истории человечества. М.: Наука, 1977. 703 с.
6. Доронина Н. Феномен моральной веры и проблема метафизического знания (И. Кант и А. Введенский). Русская и европейская философия: пути схождения. СПб., 1997. 264 с.
7. URL: <http://www.rulit.me/books/izbrannye-trudy-po-yazykoznaniiu-read-213842-22.html>.
8. Гумбольдт В. Фон. Язык и философия культуры / ред. и вст. ст.: А. Гулыга, Г. Рамишвили. Философская антропология Вильгельма фон Гумбольдта. От сравнительной антропологии к сравнительной лингвистике / Г. Рамишвили. М.: Прогресс, 1985. 452 с.

9. Пауль Г. Принципы истории языка / под ред. А. Холодовича. Пер. с нем. М.: Изд-во иностранной литературы, 1960. 500 с.
10. URL: https://royallib.com/read/gumboldt_vilhelm.
11. URL: <https://unotices.com/book.php?id=103349>.
12. Звегинцев В. История языкознания XIX и XX вв. в очерках и извлечениях. Ч. I. М., 1960. 405 с.
13. Abhandlung überden Ursprungder Sprache (1772). Johann Gottfried Herder, SämtlicheWerke. Bd. 5. Hildesheim: Georg Olms, 1967.
14. URL: <https://fil.wikireading.ru/82129>.
15. URL: <http://ukrmap.su/uk-uh9/1039.html>.
16. URL: <http://www.lnu.edu.ua/about/university-today-and-tomorrow/history>.
17. URL: https://uk.wikipedia.org/.../Львівський_нац._університет_імені_Івана_Франка.
18. Сусов И. История языкознания: учебное пособие для студентов старших курсов и аспирантов. Тверь: Тверской гос. ун-т, 1999. 191 с.
19. Солдатова Л. Сутність та історія розвитку змістового наповнення поняття «мова» в епоху Просвітництва. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2017. № 29 Т. 1. С.134–137.
20. Гегель Ф. Сочинения: в 14 томах. Том 1: Энциклопедия философских наук. Ч. 1: Логика. М.; Л.: Государственное издательство, 1929. 437 с.

Солдатова Л. П. Историческое развитие понятия «язык» (конец XVIII – первая половина XIX в.)

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы лингвистической терминологии. На основе толковой формулы содержания понятия (ТФЗП) анализируется понятие «язык» (конец XVIII – первая половина XIX в.).

Ключевые слова: толковая формула содержания понятия (ТФЗП), термин, понятие.

Soldatova L. The historical development of the concept “language” (the end of the XVIII – the first half of the XIX century)

Summary. The article deals with the problems of linguistic terminology. The concepts “language” is analysed according to the explanatory formula of concept content (EFCC) (the end of the eighteenth and the first half of the 19th century).

Key words: language, explanatory formula of notion content (EFCC), notion.